

مجموعه تاریخ شفاهی گیلان
مرکز اسناد و کتابخانه ملی استان گیلان

دفتر نخست
گفته‌های ناتمام
یاساند محمد فریدون نوزاد
(از آغاز تا ۱۳۳۲)

مصاحبه و تدوین: علی ابراهیم

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

جمهوری اسلامی ایران

مدیریت گیلان

۱۳۹۷

سرشناسه: نوزاد، فریدون، ۱۳۰۱-۱۳۹۵، مصاحبه‌شونده
عنوان و نام پدیدآور: گفته‌های ناتمام / گفت‌وگو و تدوین علی امیری؛
[برای] سازمان اسناد و کتابخانه ملی، مدیریت گیلان
مشخصات نشر: رشت: معیار سخن، ۱۳۹۷-
مشخصات ظاهری: ج. م. مصور: ۱۴/۵۱۱/۵
فروست: مجموعه تاریخ شفاهی گیلان.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۲۷۵-۰۰۲
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: کتابخانه.
یادداشت: نمایه.

مندرجات: ج. ۱. یادمانده‌های فریدون نوزاد (از آغاز تا ۱۳۳۲)
موضوع: نوزاد، فریدون، ۱۳۰۱-۱۳۹۵، مصاحبه‌ها
موضوع: روزنامه‌نگاران ایرانی -- قرن ۱۴ -- مصاحبه‌ها
موضوع: Journalists -- Iran -- 20th century -- Interviews
موضوع: گیلان -- تاریخ

موضوع: History -- Gilan (Iran: Province)

موضوع: ایران -- تاریخ -- پهلوی، ۱۳۰۴-۱۳۵۷

موضوع: Iran -- History -- Pahlavi, 1925 - 1978

شناسه افزوده: امیری، علی، ۱۳۶۱-، مصاحبه‌گر

اسه اه: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، مدیریت گیلان
پدمبندی کتگر: الف/۱۳۹۷/۹۵۴۹PN

ردمبندی دیویی: ۷۹/۵۵

ارء کتابشناسی ملی: ۵۱۶۲۸۹

گفته‌های ناتمام یادمانده‌های ف. ب. راد (از آغاز تا ۱۳۳۲)

مصاحبه و تدوین: علی امیری
ویراستار: مرصیه هرمزی

حروفنگاری: ریده یو بی،
رئی: یاریرحلم
قیمت: ۸۰۰۰
شماره: ۱۰۰۰ مخه

پیدامساز: اسماعیل شعبانی
طراحی جلد: شایا شهوق
چاپ اول: تابستان ۱۳۹۷
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۲۷۵-۰۰۲
چاپخانه: مؤسسه بوستان کتاب

همه حقوق نشر کتاب محفوظ است.

مؤسسه فرهنگی و هنری معیار سخن رشت، خیابان شهید احمدزاده، به طرف کلاتری ۱۳، کوچه گل یخ، ساختمان آرام، واحد ۷، کلیستی: ۴۱۷۳۹۹۳۷۷۴. تلفن و دورنگار: ۳۳۷۶۵۷۷۶ (۰۱۳)

Email: meyaresokhan@yahoo.com

www.nlai.ir/gilan

www.meyaresokhan.ir

فهرست

یادداشت مدیر مرکز اسناد و کتابخانه ملی ایران

پیشگفتار

فصل یکم: خانواده و دوران تحصیل ابتدایی

فصل دوم: دوره متوسطه و آغاز زندگی حرفه‌ای

فصل سوم: سوابق هنری

فصل چهارم: وقایع شهریور ۱۳۲۰

فصل پنجم: ایام خدمت اداری در گیلان

عکس‌ها، اسناد، آثار

نمایه

پیشگفتار

روزها می‌آیند و شتابان می‌رود و به دنباله آن ماه‌ها و سال‌ها و چنین است که اتفاق آدم‌های امروز برای نسل بعدی فقط یک شکل تاریخی می‌گیرد. آنچه نوشته می‌شود، به هر شکل و نگاهی، تکلیفش مشخص است، اما آنچه ناگفته می‌ماند و فرصت نوشتن نمی‌یابد مستقیم می‌رود در حافظه، حافظه کن مردان و کهن‌زنان، میراث‌داران شفاهی جامعه. تکلیف چیست؟ جویندگان تاریخ و نویسندگان دفتر ایام به احیای این گنج‌نهایی در سینه یادگاران دوران کهن می‌شتابند. ال وظیفه‌ای نو در حال شکل‌گیری است. چگونه باید از عیار این یادمانده‌ها، ریشه‌ای زدود. بیان دیده‌ها و شنیده‌های بازماندگان نسل‌های پیشین در گذر زمان مکمل است و تکمیل تاریخ نگاشته‌شده و منابع مکتوب.

چند سالی است که اهمیت ضبط یادمانده‌های چهره‌های شاخص کشور در دستور کار دلسوزان عرصه فرهنگ و پژوهش قرار گرفته و انتشار آثار تدرین‌شده نوید آینده‌ای روشن برای طرح تاریخ شفاهی کشور می‌دهد.

از جمله مجموعه‌های علمی-تخصصی فعال و کوشا در اجرای طرح جامع «تدوین تاریخ شفاهی»، دست‌کم در دهه اخیر، سازمان اسناد و کتابخانه ملی کشور است. بیش از یک دهه از تلاش‌های شایسته و قابل توصیف دست‌اندرکاران حوزه

تاریخ شفاهی این سازمان پراعتبار می‌گذرد و انتشار مجلدات متنوع و خواندنی از یادمانده‌های چهره‌های مختلف عرصه‌های تاریخ و فرهنگ و سیاست حاصل این جد و جهد است.

گام بعدی در تحول و تنوع این طرح ماندگار آنگاه خود را نمایان ساخت که موضوع راه‌اندازی بخش تاریخ شفاهی در مراکز استانی وابسته به سازمان اسناد و کتابخانه ملی نیز در دستور کار قرار گرفت و به فراخور امکانات و اختیارات، روش‌هایی صورت پذیرفت. مدیریت اسناد و کتابخانه ملی استان گیلان، از ابتدای سال ۱۳۹۲، ضبط خاطرات شفاهی برخی از چهره‌های شاخص گیلان را یکی از برنامه‌ها، پژوهشی خود قرار داد و کوشید تعدادی از شخصیت‌ها را پای میز مصاحبه و گفت‌وگو بیاورد. بزرگانی که هریک در حوزه‌های تخصصی خودشان اقدامات علمی و کوشش‌های ارزشمندی را برجا نهاده بودند.

راوی دفتر حاضر یکی از چهره‌های ماندگار فرهنگ و ادب گیلان معاصر است. زنده‌یاد فریدون نوزاد تقریباً بی‌امی ابعاد گیلان‌شناسی به مطالعه و پژوهش پرداخت و آثار فاخری در حوزه‌های تاریخی، فرهنگی، ادبی، و هنری خلق نمود. نوزاد، به گواه دوستان، در همه دوران زندگی، برای روشنگری افکار عامه و آگاهی نسل جوان از هیچ کوششی دریغ نکرد. این خرد دلیلی محکمی است که او را از جمله زندگان تاریخ بدانیم. چرا که گفته‌اند آنان که برای یادمان‌ها کوشش می‌کنند بی‌شک از زندگان تاریخ‌اند.

نوزاد در چند حوزه صاحب‌نظر بود و تألیفات برجسته‌ای از خود باقی نهاد. در جوانی به هنر تئاتر رو آورد و تا اوایل دهه سی خورشیدی یکی از کوشاترین هنرمندان گیلان بود. روح کنجکاو و پژوهشگر او به هم‌نشینی با بزرگان و پیشکسوتان آن روزهای هنر تئاتر گیلان انجامید. این مجالست و هم‌نشینی بعدها زمینه‌ساز نگارش مقالات خواندنی و سخنرانی‌های شنیدنی و به‌یادماندنی‌اش شد.

سابقه روزنامه‌نگاری

مرحوم نوزاد در دوره جوانی به عضویت حزب ایران درآمد و با همکاری چند تن از دوستان آزاده در رشت، دفتر نمایندگی این حزب را پایگاهی برای فعالیت، هم‌فکری، و تبادل افکار جوانان پرشور ایران دوست نمود. او از هیچ کوششی برای تنویر افکار عامه دریغ نمی‌کرد. آن زمان که حزب توده با ابزار تبلیغاتی خود به اشاعه افکار کمونیستی در بین جوانان گیلان مشغول بود، نوزاد و هم‌فکرانش کوشیدند تا پرده از واقعیت ماجرا بردارند و سراب بودن تبلیغات بوقچی‌های دفتر حزب توده در گیلان را بر همگان آشکار سازند. کوششی که به ندرت بود و برای او و دوستانش مشکلات بزرگی پدید آورد.

نوزاد به فعالیت مطبوعاتی علاقه مفراطی داشت. این علاقه و اشتیاق بعد از شهریور ۱۳۲۰ شکل عینی خود گرفت. قلم‌فرسایی‌ها و مقاله‌نویسی‌های او، که به اقتضای سن آمیخته با شور جوانی به در که تاهترین زمان نام او را بر سر زبان‌ها انداخت. آن روزها مقالات نوزاد همگی در ارتفاع آسمان و شرف ایران و حیثیت ایرانی نوشته می‌شد و بیم فراوان از تاراج میراث وطن به دست عناصر خود فروخته را گوشزد می‌کرد.

فریدون نوزاد در سال ۱۳۳۲ موفق به اخذ امتیاز روزنامه‌ای با عنوان انسان سوسیالیست شد. نخستین شماره این روزنامه که ۱۰۰ نفر از دوستان هم‌فکرش روز ۲۵ مرداد به زیر چاپ رفت، اما تقارن آن با کودتای ایجاد فضای خفقان‌آمیزی که عوامل کودتا در رشت به وجود آورده بودند، باعث جمع کردن همه نسخه‌های این روزنامه و از بین بردن آن شد.^۱

۱. خودش چنین آورده است: «... در تیرماه ۱۳۳۲، امتیاز روزنامه انسان سوسیالیست به نام فریدون نوزاد صادر گردید و در ۲۵ مرداد ماه ۱۳۳۲ طلوعه آن را در یک روی صفحه به قطع ۲۵ در ۳۵ سانتی‌متر نشر دادم که متأسفانه در یورش‌های مختلف مأموران رکن ۲ و شهرنانی محمدرضا شاهی به خانه‌ام همراه بسیاری از کتب کتابخانه‌ام به یغما رفت و برگری از آن هم به اختیارم نمانده است. و درست چند روز بعد از نشر آن، کودتای شوم و منحوس محمدرضا صورت پذیرفت و امتیاز روزنامه لغو گردید» (تاریخ جراید و مجلات گیلان از آغاز تا انقلاب اسلامی، فریدون نوزاد، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹، ص ۳۴۰).

نوزاد در راه‌اندازی و مدیریت مجله پادنگ نیز نقش مهمی داشت. پادنگ از دی ماه ۱۳۳۵ تا خرداد ۱۳۳۶ منتشر شد و مرحوم محمود پورصالح و زنده‌یاد اسحق شهنازی، شاعر نام‌آشنای گیلان، نیز در اداره آن سهم داشتند. اما آنچه مشخص است اینکه دستگاه حاکم وقت تاب این کوشش فرهنگی نوزاد و دوستان همنادیشش را برتافت و، مدتی بعد، به دلایل نامعلوم، مانع ادامه فعالیت پادنگ شد. نوزاد، که آن روزها به چهره‌ای برجسته و کوشا در بین اهالی فرهنگ رشت ساخته می‌شد، در بخشی از یادداشت‌های خود درباره اینکه چرا عمر فعالیت پادنگ تنها در این شماره خلاصه شد می‌نویسد: «... مرحوم [هادی] اشتري، استاندار وقت، معلوم شد به چه انگیزه‌ای خاموشی مجله‌ای بی‌آزار را می‌خواهد. ماهنامه با انتشار شش شماره در خرداد ۱۳۳۶ به ناچار تعطیل گردید، زیرا سه نفر از گردانندگان مجله به ترتیب شاعری، افسر شهربانی، پورصالح، قاضی دادگستری، و من [فریدون نوزاد] کارمند بانک ردیم و از طریق اداری به شدت ما را تهدید کرده و در فشار قرار می‌دادند. به ناچار با این سه قلم‌پشکستیم و خود را به پادنگ زمان سپردیم تا کی و در چه شرایطی دنگادنگ پادنگ دیگر را به گوش بنشینیم...»^۱

فریدون نوزاد به مطالعه و بررسی پیشینگی‌ها توجه فراوان داشت. مقالات گوناگونی در این زمینه از آن مرحوم به چاپ رسید که ریک خواندنی و ستودنی است؛ به‌ویژه، سلسله تحقیقاتش راجع به محلات قدیمی شهر رشت که در ابتدای دهه سی در جریده گیلان ما، که تحت مدیریت زنده‌یاد حاج علی فائق، یکی از رکلام خوش‌نام و آزاداندیش رشت بود، منتشر شد. این روزنامه را می‌توان مهم‌ترین ریه‌ها برای رعتی نوزاد در دهه‌های سوم و چهارم زندگی فرهنگی و اجتماعی‌اش دانست. همان سال‌ها، با کمک و یاری دوست هم‌فکر و فرهنگ‌پرور خود، دکتر محمدعلی فائق، و با دعوت از چهره‌های روشن‌فکر ایران‌دوست و جوانان جویای نام گیلان، ستون‌های فرهنگی، ادبی، تاریخی، و اجتماعی این جریده فریده رارنگ و لُعابی متفاوت داد.

آثار قلمی

فریدون نوزاد از ابتدای جوانی با نگارش یادداشت‌های کوتاه و مقالاتی مختصر استعداد نویسندگی خود را عرضه کرد. در سال ۱۳۲۸، به نوشتن مجموعه‌ای با عنوان سالنامه هنر پرداخت و به معرفی پیشگامان و بزرگان هنر نمایش زادگاهش دست زد و پرده‌هایی از پیشینه تئاتر گیلان را به عموم شناساند. وی در نوشتن نمایشنامه نیز توانمند و چیره‌دست بود. شاخص‌ترین نمایشنامه‌های نوزاد را می‌توان به این شرح نام برد: در راه مکه، عشق و خیانت، محکومین محیط، سالومه و یحیی، خشن‌پادشاه و استر، انتقام ملت، در منجلاب بدبختی، سوگند، مسلم بن عقیل، و بعد از پانزده سال، در این بین، نمایشنامه در راه مکه (یا شهادت خواجه نظام‌الملک) در سال ۱۳۲۳ به شکل کتاب نیز انتشار یافت.

نوزاد مقالات و یادداشت‌های متعددی در جراید و مطبوعات داشت. به جرئت می‌توان گفت در اکثر حوزه‌های تاریخ محلی یادداشتی قابل تأمل از وی در جراید آمده است. مثلاً در حوزه بازشناسی هویت تاریخی محلات رشت سلسله یادداشت‌های نوزاد در روزنامه گیلان ما (دوره اول) جزو منابع دست اول است. یا مقالات وی در حوزه انقلاب مشروطه و جنبش جنگل که هریک ارزش و عیار والایی را به همراه دارد. اما شناخته‌شده‌ترین تألیفات و تصحیحات ه. ن. ا. - مین است:

تاریخ نمایش در گیلان استاد فریدون نوزاد به هر دو گروه که با نهاد خالق اثری ماندگار شد. مجموعه یادداشت‌ها و تحقیقات دوران جوانی او درباره تئاتر گیلان به کتاب خواندنی تاریخ نمایش در گیلان بدل شد. امروزه این اثر به عنوان منبع شاخص و مستندی برای پژوهشگران تاریخ تئاتر گیلان محسوب می‌شود و علی‌رغم سال‌های گذشته زمینه‌ساز تحقیقات و تبیین تازه‌ای در این وادی شد. این کتاب توسط انتشارات گیلکان رشت به چاپ رسید و منبع اصلی بیشتر پژوهش‌های تاریخ هنر نمایش گیلان بوده است.

گیله‌گب نوزاد شیفته و عاشق فرهنگ گیل و دیلم بود. این شوق و ذوق پاک و ستودنی چهار دهه او را درگیر تحقیق و گردآوری واژگان گیلکی نمود. ماحصل این جهد ماندگار کتاب گيله‌گب بود که در کوتاه‌ترین زمان مورد استقبال اهل فرهنگ و مطالعه قرار گرفت و نایاب شد. در واقع، این کتاب مستطاب محصول ۴۵ سال تحقیق و جمع‌آوری اصطلاحات و لغات و دیگر مضامین زبان گیلکی نوزاد بوده که در سال ۱۳۸۱ توسط انتشارات دانشگاه گیلان به زیور طبع آراسته شد. در حال حاضر، این کتاب جزو آثار نایاب گیلان‌شناسی به شمار می‌آید.

نقش احسان‌الله خان در نهضت جنگل کاری شایسته و دقیق درباره یکی از بازیگران اصلی و بن‌حاشیه جنبش جنگل است. این کتاب نیز در ردیف منابع مطالعاتی پرمحتوا و ارزشمند در حوزه بازشناسی جنبش میرزا کوچک خان جنگلی و نقش پرتاقتضی احسان‌الله خان قرار دارد که در سال ۱۳۸۵ توسط انتشارات دهسرا در رشت منتشر شد.

نامه‌های خان‌احمدخان گیلان، مجموعه‌ای از ۱۰۰۰ نامه و یادداشت خان‌احمدخان گیلان است که به مطالعه منابع گوناگون مشغول بود و کتابخانه معظمی برای خویش دست و پا کرد. وی در میانه حیات علمی به تصحیح و تکمیل مجموعه می‌پرداخت و آخرین اثرش در این زمینه کتاب نامه‌های خان‌احمدخان گیلان است که در سال ۱۳۷۳ توسط انتشارات بنیاد موقوفات دکتر افشار به چاپ رسید. این کتاب گزیده‌ای از نامه‌های به‌دست‌آمده از معروف‌ترین حکمران سلسله آل‌کیه در گیلان است.

نامه‌های گیلان که کاری در حوزه اسناد تاریخی نواحی گیلان و شمال غربی کاتبات پراکنده از مجموعه الکساندر خودزکو، کنسول روسیه تزاری در گیلان در دهه ۱۸۳۰ میلادی، بوده که بهار ۱۳۹۲ به سفارش حوزه هنری گیلان و توسط نشر فرهنگ ایلیا به زیور طبع آراسته شد.

تاریخ جراید و مجلات گیلان در کارنامه فرهنگی زنده‌یاد نوزاد نزدیک به هفت دهه فعالیت مطبوعاتی دیده می‌شود. وی در کنار خواندن و نوشتن، به گردآوری و

آرشیو مطبوعات نیز توجه ویژه‌ای داشت. این آرشیو بعدها تکیه‌گاه مناسبی شد تا کتاب تاریخ جراید و مجلات گیلان را به رشته تحریر درآورد و به شکل مناسبی به زیر چاپ ببرد. کسانی که درباره مطبوعات گیلان مشغول تحقیق و پژوهش هستند به‌خوبی از ارزش بالای این کتاب خبر دارند. کتابی مستند راجع به روزنامه‌ها و مجلات گیلان از مشروطه تا انقلاب اسلامی که برآمده از سال‌ها مطالعه و بررسی مؤلف، کوشا و دلسوزش بوده و هنوز هم در ردیف آثار ممتاز عرصه مطبوعات کشور به شمار می‌رود.

پهل تیکه که شامل شرح حال شعرای نامی و توانمند گیلان به زبان گیلکی بوده و در سال ۱۳۹۲ به نوبت وی و سرمایه محمدحسین خدایاری^۱ در چاپخانه جاوید رشت منتشر شد.

ذوق ادبی

فریدون نوزاد در ادبیات نیز بسیار توانمند بود. از همان ابتدای دوران بلوغ، آفتاب ذوق ادبی‌اش تابیدن گرفت. این تابش در سال‌های اخیرین روزهای حیات نوزاد تداوم داشت. روح ادبی نوزاد سرشار از احساس بود. زریب به پنج هزار بیت حاصل تراوشات ذهنی و ذوق ادبی نوزاد است که اینکه در دست فرزند پژوهنده‌اش، آقای رضا نوزاد، است. امید که در آینده‌ای نه‌چندان دور شاهد انتشار و عرضه آن به جامعه کتاب‌خوان باشیم.

خانواده و فرزندان

فریدون نوزاد در چهاردهم مرداد ۱۳۲۸، سالگرد انقلاب مشروطیت، با خانم

۱. محمدحسین خدایاری از حامیان سرسخت فعالیت‌های ادبی گیلان است. وی برای چاپ چند اثر ادبی دیگر نیز قدم پیش نهاد و در حال حاضر انجمن شعر یاران دوشنبه را، که خودش در رشت راه‌اندازی نموده، مدیریت می‌کند.

ایراندخت غلام‌علی‌زاده شایگانی پیوند زناشویی بست. این بانوی نجیب و فرهیخته از خانواده‌ای اصیل و خوش‌نام بود به‌گونه‌ای که جد وی یعنی حاج غلام‌علی بادکوبه‌ای تاجر نیک‌نام گیلان و در ردیف چهره‌های خدمتگذار عصر خود بود. حاصل این پیوند مبارک پنج فرزند به نام‌های علی (زاده ۱۳۲۹)، افسانه (زاده ۱۳۳۰)، حسن (زاده ۱۳۳۲)، ترانه (زاده ۱۳۳۴)، و رضا (زاده ۱۳۳۷) است که یکی از نیکان به شمار می‌آیند.

ایراندخت خانم سال‌ها در کنار استاد نوزاد یاری‌رسان نیازها و دغدغه‌های خرد و کلان هر رادب‌رور و پژوهشگرش بود تا اینکه روح پاکش صبح روز ۲۵ شهریور ۱۳۹۵، ۹۲ سالگی، جهان فانی را به سوی خلد جاودانی ترک گفت.

چگونگی ضمیمه‌ای خاطرات

نوزاد از حامیان واقعی و دلمه‌زم کز اسناد و کتابخانه ملی استان گیلان بود و این دلسوزی را تا آخرین روزهای زندگی خود نشان داد. وی از ابتدای راه‌اندازی این مدیریت عضو اصلی و دائمی شورای فرهنگی بود. گروه تاریخ شفاهی این مرکز به‌خاطر اهمیت موضوع، از ابتدای سال ۱۳۹۲ رشید تا مجموعه‌ای از یادمانده‌های استاد نوزاد را ضبط و تدوین و آماده انتشار نمود. در این راستا، یاری‌رسانی آقای رضا نوزاد، فرزند محبوب و موقر ایشان، در هماهنگی‌ها بسیار کارگشا بود و نخستین جلسه مصاحبه صبح روز نوزدهم مرداد ۱۳۹۲ در منزل ایشان صورت گرفت. جلسه دوم، ۲۲ مرداد و جلسه سوم، هفتم آبان و جلسه چهارم، نیمه‌های دهم آبان ۱۳۹۲، ۲۴ دی ماه همان سال انجام گرفت. اما شوریختانه اتفاق تلخی ادامه کار مصاحبه را متوقف کرد. استاد نوزاد در حین پیاده‌روی پایش به چاله‌ای گرفت و به زمین خورد.

۱. اعضای این شورا در آن سال به شرح ذیل بودند: زنده‌یاد فریدون نوزاد، زنده‌یاد مصطفی فرض‌پور ماجیانی، زنده‌یاد افشین پرتو، محمدتقی پوراحمد جکاجی، فرامرز طالبی، هوشنگ عباسی، دکتر فریدون شایسته، و نگارنده.